

Hunyadi János itáliai tartozkodása.

A Magyar Történelmi Társulat 1932 április 21-i közgyűlésén elmondott elnöki beszéd „Mátyás király” ötszázéves születési évfordulójának és ennek kapcsán a Hunyadi-centenáriumnak tervszerű előkészítését” javasolta, mivel a negyvenes évek első esztendeje különösen alkalmas időpontnak látszik arra, hogy Hunyadi-évvé avassuk.¹

Való igaz, hogy csak abban az esetben ünnepeljük méltóképen a Hunyadi-ház emlékét, ha előzőleg újabb lendületet adunk a Hunyadi-kutatásnak, mint ahogy legutóbb a Goethe-centenárium is új lökést adott a Goethe-irodalomnak... A közelgő évforduló bizonyára meg fogja ihletni az érdekelt tényezőket, nemcsak Magyarország határain belül, hanem Romániában is, mivel a Hunyadi-ház erdélyi származása egyaránt dicsőségére szolgál mindkét országnak. Sőt szépen meg is osztozkodhat a két nemzet a kutatás területén a szerint, hogy míg a magyarok képzelme inkább Corvin Mátyás alakján csüng elbűvölve, addig a román nép rokonszenve a „Chevalier Blanc de Vallaquie”² alakját környezi.

Ez a körülmény késztet arra, hogy éppen e lapokon hívjam fel a közfigyelmet Hunyadi Jánosnak a firenzei nemzeti könyvtárban (R. Biblioteca Nazionale) őrzött olasznyelvű életrajzára,³ amelynek közzétételét az eljövendő centenáriumtól szeretnők remélni.

Addig is, míg ez óhaj valóra válik, fenntartom magamnak más alkalomra a firenzei biográfia részletes ismertetését, ezúttal a benne foglalt adatok alapján Hunyadi János itáliai tartozkodásának ezideig tisztázatlan kérdését kísérlem megoldani. E kérdés tanulmányozása rendkívül tanulságos, nemcsak az egyéni élet- és jellemrajz teljességéhez hozzátartozó adalékképpen, de mint szellemtörténeti jelenség is, mivel Hunyadi itáliai tartozkodása legalább a XV. századra irányt szabott a magyar szellemi élet fejlődésének. Sőt Erdélyre nézve különös érdekléssel is bír, mivel magyarátatául szolgál a nagy férfiú kiváló műérzékének,

¹ Klebelsberg Kuno: *Két Hunyadi-beszéd*, Századok, LXVI. (1932.) évf. 129–151. l.

² V. ö. *Les Memoires de Messir Philippe de Comiens* etc. Paris 1552. f. 116. v.: „Le Roy Mathias estoit filz d'un tresvaillant chevalier, appellé le Chevalier Blanc de la Vallaguie...” — Az olasz fordításban, *Delle Memorie di Filippo Comines tradotte dal M. Lorenzo Conti*, Genova 1594. p. 550: „nominato il Cavalliero Bianco della Vallacchia.” L. még *L'opere del Sig. Pietro Mattei*, Venezia 1638. v. I. p. 517: „Giov. Huniade gran Signore di Valacchia.”

³ A magyar irodalomban először említette Decsényi Gyula: *Olaszországi történelmi kutatások*, Századok, XXVI. (1892.) évf. 473. l., régi jelzése (Cod. Magliab. cl. XXIV, no. 11.) szerint idézve.

melynek Vajda-Hunyadvárában megkövesült szimbóluma Erdély egyik legjelentékenyebb műemléke.

Előljáróban egyet-mást azonban el kell mondanunk a firenzei biografiáról, amely az említett könyvtárnak „Vite degli illustri uomini antichi e moderni“ című és „II. I. 174.“ jelzetű kódexében⁴ olvasható. E kézirat ívrét nagyságú, s pergamenkötésben 395 utólag számozott papirlevelet tartalmaz a következő személyiségek életrajzával: Giovanni dei Medici, Attila, Belisario, Narsete, Alboino, Castruccio Castracani, Giorgio Scanderberg (!), Tamerlano, Micheletto Attendolo, Jacopo Piccinino, Boemondo, Giovanni Corvino, Mattia Corvino, Ezzelino della Scala, Roberto Guiscardo, Federico d'Urbino, Francesco Sforza; közben Lupari és Castruccio egy-egy szonettje, aztán egy rövid emlékirat, „Breve narrazione delle incursioni de' Turchi nel Forlì“ címen, végül „Alberi di famiglie illustrissime“ címen az estei hercegek és az aragóniai királyok nemzedékrendje egészíti ki a könyv tartalmát.⁵

Mazzatinti, valamint Decsényi is, nem különben az utóbbit követő magyar írók, mint Fögel József és Balogh Jolán, akik szintén tudomást szereztek a kódexről, egybehangzóan a XVI. századra teszik korát; az első lapon olvasható ajánlás „Ill. mo et Ecc. mo Sig. re il S. or Cosimo de' Medici Duca di Firenze e di Siena“ nyilván I. Cosimo nagyhercegnek szól,⁶ amiből kitetszik, hogy a könyv a XVI. század harmadik negyedében készült.

Hunyadi János, illetve „Giovanni Corvino“ életrajza, mely a kódex 189—216 fólióin 56 oldalra terjed, általában Antonio Bonfini *Rerum Hungaricarum Decades*-ének vonatkozó részeivel párhuzamos, azon különbséggel, hogy az események elbeszélését rövidebbre fogja, viszont egy esetben, éppen a minket érdeklő itáliai tartózkodást illetőleg, feltűnően részletesebb, mint az imént hivatkozott forrásmű.⁷ E mellett azonban

⁴ Leírja Giuseppe Mazzatinti, *Inventari dei Manoscritti delle Biblioteche d'Italia*, Forlì 1898, v. VIII, pp. 57—58. l.

⁵ Nyilvánvaló, hogy oly természetű munkáról van szó, minők a következők: Pauli Jovii *Elogia virorum bellica virtute illustrium*, Basileae 1546. (pagg 113—115. Mátyás életrajzával), Julii Rosci *Elogia militaria*, Roma 1596. (pp. 160—162.: Mátyás király); Aliprando Caprioli, *Ritratti di cento capitani illustri*, Roma 1600. (pp. 59—61.: Ozorai Pippo, 74—76.: Mátyás király, 110—11.: Báthory István életrajzával); Pompilio Totti, *Ritratti ed Elogi di Capitani illustri*, Róma 1635. (pp. 69—70.: Ozorai Pippo, 132—133.: Mátyás, 193—194.: II. Lajos, 254—255.: Báthory István, 274—276.: Bethlen Gábor életrajzával) stb.

⁶ V. ö. Pompeo Litta: *Le famiglie celebri italiane* v. II, tav. XIII., mely szerint Cosimo 1555-ben hódította meg Sienát, s 1574-ben halálozott el.

⁷ A firenzei életrajznak Bonfinivel való konkordanciája a *Rerum Vngaricarum Decades* Brenner-féle (Basel, 1568.) kiadása alapján:

Az olasz szövegben a bevezetés, 189a—190a, eredeti részlet (v. ö. E. S. Piccolomini: *Opera geographica et historica*, Helmstadii 1609, p. 220); a római származás meseje 190a = Bonfini (d. III, l. 9.) 538²¹—542²³; Morozsini legenda 190b—191a = 542²¹—543¹²; Hunyadi egyszerű származása 191a—191b = E. S. Piccolomini: *Historia Bohemica*, Helmstadii 1694, p. 128; Zsigmond alatt 191b—193a = Bonf. (d. III, l. 4.) 448²⁸—449²⁰; Albert alatt 193a, önálló szerkesztmény; Erzsébet alatt 193a = Bonf. 440^{25,50}; Ulászló és László 193a—194b = 440⁵¹—443⁴⁰; Ulászló oldalán 194b—196b = 447⁴⁴—448³³ és 449²⁰—451⁵; Esztergom megvétele 196b—197b = 451^{5,47}; Belgrád ostroma 198a—199a = 452⁴⁰—455⁴⁴; a szentimrei csata

észre kell vennünk, hogy a nyomban következő Mátyás életrajzot nem Bonfiniből merítette a firenzei kompilátor⁸, ami viszont arra a feltevésre szolgálhatna alapul, hogy szerzőnknek a *Rerum Hungaricarum Decades* 1543-i kiadása állhatott rendelkezésére; ez a kiadás ugyanis Magyarországi történelmének csak a Mátyás királyig terjedő első három decasát tartalmazza.⁹ Van azonban egy másik lehetőség is, az t. i., hogy nem is a *Rerum Hungaricarum Decades*-t használta, hanem Bonfininek a „*Liber de Origine Domus Corvinianae*“ című munkáját, amelynek ily módon olasz nyelvű átdolgozását bírnók a firenzei Hunyadi-életrajzban.

Ami már most Hunyadi János itáliai tartózkodását illeti, ismeretes, hogy az Zsigmond császár és király kíséretében történt meg.¹⁰ Zsigmond 1430. nyarán már elhagyta Magyarországot, hogy oda 1434. végéig visszatért volna, sőt 1431. közepén már római útjára is teljesen felkészült, amikor már a kíséretnek is gyülekeznie kellett, amelyben Hunyadi is részt vett, neki tehát e szerint legalább 1431. első felében kellett elhagynia otthonát. Itáliai tartózkodásának mindössze két állomását emlegeti az irodalom: a milánói és a római, de az idevonatkozó vélemények egyike sem szolgál megnyugtató magyarázattal.

A milánói tartózkodásra egyedül Bonfini nyilatkozata fogadható el forrással, aki csak általánosságban állítja, hogy Hunyadi két évig volt a milánói fejedelem, Filippo Maria Visconti, szolgálatában.¹¹ Ez adat hitelességét mindenesetre biztosítja az a körülmény, hogy a milánói

199a–200b = *Bonf.* (d. III, l. 5.) 457³⁵–458⁹; Mezzetto és Kemény Simon 200b–202a = 458⁹–460¹⁷; polgárháború 202a–202b = 460³¹–465⁴⁹; Sciabadino 202b–205a = 465⁴⁹–473³; a hosszú hadjárat 205a–206a = 473³–480²²; a szegedi béke 206a–207a = *Bonf.* (d. III, l. 6.) 481¹⁷–482⁴¹; Várna 207a–209b = 482⁴³–491³¹; kormányzósága 209b–210a = *Bonf.* (d. III, l. 7.) 491³⁴–492²⁵; László király, Drakula, Frigyes 210a = 492²⁶–494³; Hunyadi és Lodovico Sforza 210ab, önálló részlet; Rigómező 210b–212a = *Bonf.* 494²⁰–499⁴⁰; a despota 212b–213a = 499⁴¹–500²⁰; Frigibraccio 213ab = 500²⁰–501¹⁰; László és Hunyadi 213b–214a = 501¹¹–510²⁹; Belgrád 214a–215a = *Bonf.* (d. III, l. 8.) 510³³–515⁴⁶; Hunyadi halála 215a–216b = 515⁴⁶–517⁷, 517^{10,11}, 517^{24,38} és 518^{9,11}.

⁸ V. ö. ff. 217a–230a: „Vita del Re Mattia Corvino“, mely életrajz ugyanazt a forrást kivonatolja, melynek alapján De Matthiev: *Histoire de Lovys XI Roy de France*, Paris 1610 c. munkája 433–438. lapjain írta meg a magyar király életrajzát. Itt a 438. l-on a b) jegyzet a következő érdekes felvilágosítással szolgál: „Celuj qui a escrit l’Histoire des Roys d’Hongrie finit le discours de la vie de Matthias en ces termes, *Insomma non si può dire altro di vantaggio: se non ch’è vanita...*“ stb. Ebből az idézetből kitetszik, hogy a forrásul használt „Histoire des Roys d’Hongrie“ egy olasz nyelvű munka volt, ugyanaz, melyet a firenzei kompilátor is kivonatolt; bizonyos azonban, hogy az nem Ciro Spontone: *Attioni de’ Re d’Ungheria* című műve volt.

⁹ Antonii Bonfinii *Rerum Vngaricarum Decades tres*, nunc demum industria Martini Brenneri Bistricensis Transsylvani in lucem editae, antehac nunquam excusae. Basileae, ex Roberti Vvinter officina, anno MDXLIII.

¹⁰ V. ö. Oszvald Arisztid: *Hunyadi ifjúsága* (Történeti Értekezések, 10. sz.) Budapest, 1916. 61. l.

¹¹ Dec. III, lib. 4, p. 448: „Servivit... in Italia duos annos, sub duce Philippo Mediolanensi prima stipendia meruit, nam Sigismundum in Italiam sequentis remansit.“

szolgálat emléke szakadatlanul fennmaradt az olasz hagyományban.¹² A magyar régiségben tudtommal senki sem vonta kétségbe Bonfini állítását, sőt a XVIII. századtól kezdve ismételten felelevenítették a köztudatban: így pl. David Baierus,¹³ továbbá Engel János,¹⁴ gróf Teleki Sámuel,¹⁵ Wenzel Gusztáv¹⁶ stb. Viszont Oszvald szerint „a Bonfinius említette milánói szolgálat nem feltétlenül hiteles tény, mert más egykorú írónál ennek nyomát nem leljük, bár a körülmények a lehetőségét nem zárják ki a szoros viszonynál fogva, melyben Zsigmond és Visconti állottak egymással“.¹⁷ Az ő kételye azonban, mint látni fogjuk, kevésbé indokolt, s nem osztozik benne Balogh Jolán.

Újabban Főgel József, ki a Decsényitől felfedezett firenzei biográfiát elsöül tanulmányozta át, a benne talált adatok alapján Hunyadi milánói szolgálatát ujdonságként tárgyalta,¹⁸ oly magyarázat kíséretében, mely a kritika előtt semmiképp sem állja meg helyét. Balogh Jolán, aki úgy látszik, elhitte, hogy Főgel a firenzei kódexből meríti állításait, mindazonáltal kiváló történelmi érzékkel napirendre tért felettük, a következőképen érvelve: a firenzei biográfia adata nem vehető autentikusnak, mert 1552. után keletkezett; a Visconti-levéltár okleveleiben Hunyadi neve egyszer sem fordul elő; a Milánó és Buda közt később folyó levelezésekben nincs szó Hunyadi szolgálatáról. Persze ő is elismeri, hogy „e negativumok Bonfini adatának hitelességét nem döntik meg“,¹⁹ csak épen Főgel sajátos magyarázata kelt benne gyanút a firenzei kódex iránt. Pedig ez a gyanu sincs helyén, mivelhogy ez az életrajz szerminemű alapot sem nyújt Főgel állításainak támogatására.

Balogh Jolán észrevételeire egyébként csupán az a megjegyzésem, hogy az ő figyelmét elkerülte egy oklevél,²⁰ amelyet pedig latba kell vetnünk a milánói tartozkodás vizsgálatánál. Szó van egy levélről, melyet épp Filippo Maria Visconti milánói fejedelem írt Hunyadi Jánosnak 1445. április 28-ikán, címzésében („amico nostro charissimo“) és megszólításában („amicus noster charissime“) legkedvesebb barátjának szólítva őt, s e jogcímen béke-közvetítőül ajánlkozott Cillei gróf és a kormányzó között. Nyilvánvaló, hogy az itt hivatkozott barátság személyes élmény, s még Milánóban keletkezett a két férfiú között.

¹² Bizonyára nem elsöül említi Ottone Sponcir: *Historia delle Attioni de' Re dell' Vngaria*, In Venetia 1685, p. 44: „...giouenetto venuto nella Italia con Sigismondo, et dimoratoüi per aleun tempo, hebbe i primi stipendij da Filippo Visconte.

¹³ *Dissertatio historica de Joannis Hunniadis sive Corvini Hungariae gubernatoris ortu et nativitate*, Jenae 1708, c. III, § 2, p. 18. 1.

¹⁴ *Geschichte des ungarischen Reichs*, Wien 1834, B. II, S. 316. 1.

¹⁵ *A Hunyadiak kora*, Pest, 1851. I. 61. 1.

¹⁶ *Ozoraí Pápo*, Pest, 1863., 49. 1.

¹⁷ Id. mű 65. 1.

¹⁸ *Biblioteca Corvina: Mátyás király budai könyvtára*, Budapest, 1927. c. diszmű 87. l., továbbá a Corvina c. folyóirat VIII. (1928.) évf. 87. l.

¹⁹ *Adatok Milánó és Magyarország kulturális kapcsolatainak történetéhez*, Budapest, 1928. 6. l. 16. jegyz.

²⁰ *Kiadva Wenzeltől*, id. mű 49. l. 4. jegyzetben, „az eredeti után“, sajátos, a provenienciája jelzése nélkül.

Főgelnek e milánói tartozkodáshoz fűzött állításaiival azonban le kell számolnunk, mielőtt még belegyökereznének a köztudatba, annál inkább, mert máris szószólójául lépett fel Berzeviczy Albert, hangot adva neki az olasz közvéleményben.²¹ Főgel szerint Hunyadi milánói tartozkodásának az a körülmény kölesönözne jelentőséget, hogy a magyar középkor legnagyobb hőse ott ismerkedett volna össze Alfonso nápolyi királlyal, akinek később Szent István koronáját is felajánlotta. Tudvalevő ugyanis, Visconti fogságába került a nápolyi király, s ez 1435-ben történt Főgel szerint, „éppen akkor, amikor ott szolgált egy magyar vitéz: Hunyadi János”. Majd így folytatja: „Egyike volt ő azoknak a magyar daliáknak, akik Zsigmond királyt elkísérték a római császári koronázásra... (1433.) Hunyadi a római koronázás után Zsigmond engedelmével a kigyós címerű milánói kényúr szolgálatába lépett. Két esztendei milánói szolgálatában sajátította el Hunyadi a hadviselés titkait, amelyet Francesco Carmagnola, Niccolò Piccinino, Francesco Sforza és más condottierek művésztette fejlesztettek. Bajtársai a magyar vitézt Jankónak szölgálgatták; a Jankó olasz szájban Bianco lett... Bizonyára nem tévedtünk, ha azt állítjuk, hogy Hunyadi Milánóban jött össze Alfonsóval...“ stb. Ugyanígy Berzeviczy.²²

Mindezen állításoknak a hivatkozott firenzei biográfiában árnyékát sem találni. Mivel a biografia idevonatkozólag forrás-értékkel bír, eredetiben idézem tanuságát: „Accade dipoi, che Sigismondo venne in Italia a' preghi del Duca Filippo Visconte a pigliar la corona imperiale nel 1430. Onde Giovanni desideroso di far conoscere la virtù sua, l'accompagnò infino in Lombardia, e dipoi di suo consentimento prese soldo dal Duca Filippo, che in quel tempo era infestato da i Veneziani, e da i Fiorentini. Continuò due anni interi il Corvino il suo soldo sotto quel Principe; ma volendo ritornare Sigismondo in Hungaria, essendosi sdegnato con Filippo, il quale non haveva tenuto conto dell' Imperatore per non esser venuto in Italia con quelle forze, ch'egli si era immaginato, fu costretto a ritornarsene con il primo padrone...“²³

Ebből a szövegből nyilvánvaló, hogy Hunyadi csak Lombardiáig kísérté Zsigmondot, ahol Visconti szolgálatában maradt két évig, aztán az immár császárrá koronázott urával elhagyta Lombardiát. Ennek alapján Hunyadi milánói tartozkodását történeti ismereteink²⁴ figyelembe-

²¹ *Rapporti storici tra Napoli e l'Ungheria nell' epoca degli Aragonesi (1442—1501.)*, Napoli 1928.

²² V. ö. id. műve ismertetését a Corvina IX (1929.) évf. 27—28. l.: „Prigioniero di Filippo Maria Visconti dopo la infausta battaglia navale all' isola di Ponza, Alfonso I incontrò — come si suppone — alla corte di Milano Giovanni Hunyadi, che dopo aver accompagnato il suo Signore Sigismondo di Lussemburgo a Roma per l'incoronazione, era entrato al soldo dei Visconti... Più tardi infatti, Giovanni Hunyadi, diventato governatore, offrì ad Alfonso la Corona di Santo Stefano...“

²³ Id. kézirat f. 192ab.

²⁴ Hunyadira nézve v. ö. Oszvald id. mű 61—66. l., Zsigmond útjára nézve pedig Joseph Aschbach: *Geschichte Kaiser Sigmund's*, Hamburg, 1845, B. IV., SS. 43—106. és Florio Banfi: *L'incoronazione imperiale in Roma di Re Sigismondo d'Ungheria*, Estratto dalla Rivista „Esercito e Nazione“, Róma, 1933.

vételével a következőkép látjuk: az ifjú hős még 1430-ban Zsigmond kíséretéhez csatlakozott, s vele 1431. október első napjaiban Milánóba érkezett, ahol a királyt november 25-ikén a monzai vaskoronával császárrá koronázták; a koronázás után visszamaradt Visconti szolgálatában, mialatt Zsigmond tovább folytatta útját Róma felé, ahol IV. Jenő pápa 1433. május 31-én tette fejére a római császári koronát. Mikor aztán a császár visszajövet ez év októberében Milánó megkerülésével elhagyta Itáliát, Hunyadi kilépve Visconti szolgálatából, szintén hozzácsatlakozott, s urát Baselbe kísérte. Kétségtelen tehát, hogy Hunyadi milánói tartozkodása 1431. októberétől 1433. októberéig terjedt, következésképp 1435-ben már nem tartozkodott Visconti udvarában, így nem is ismerkedhetett meg ottan a fogoly nápolyi királlyal.

Ez a magyarázat teljes összhangban van az eddig ismert forrásokkal, sőt a zavaros kérdés megnyugtató megoldásához vezet. És itt hangsúlyoznunk kell: nem is áll rendelkezésünkre semmi forrás arra vonatkozólag, hogy Hunyadi valaha Rómában járt volna. Ezt az állítást teljesen illetéktelenül Riedl Frigyes²⁵ dobta a köztudatba, kinek cifra frázisa aztán Vári Rezsőn,²⁶ Kaposi Józsefen²⁷ kívül sokakat megtévesztett. A történészek azonban, mint már Fraknoi Vilmos²⁸ is, fontosságot tulajdonítanak annak a ténynek, hogy Hunyadi neve egyáltalán nem fordul elő azok között, akiket Zsigmond római kíséretéből meglehetősen szép számban ismerünk. Oszvald, Hunyadi ifjuságának kritikus életírója, az előtte ismert adatok alapján nem tartja eldönthetőnek a római tartozkodást, főképp a milánói szolgálat miatt, amelyet ő is 1431—33-ra látszik feltételezni. Persze ismereteink azóta kibővültek, épen a firenzei kéziratral, amely szétosztja Oszvald kétségeit.

Azonfelül nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, amit a firenzei biográfia a római koronázás óta Zsigmond és Visconti között való viszony megváltozásáról állít. Való igaz, hogy midőn Zsigmond 1433 áprilisában békét létesített Milanó, továbbá Velence és Firenze között, csakhamar felmondta a barátságot Viscontinak, sőt összel már hadüzenettel is megfenyegette egykori szövetségését.²⁹ Ne áltassuk tehát magunkat, hogy épen e feszült viszony idején, 1433-tól 1435-ig, szolgált volna Hunyadi Viscontit, még hozzá Zsigmond engedelmével, amint Fögel

²⁵ *Magyarok Rómában* (Olesó Könyvtár, 1161—1162. sz.) Budapest, 1900., 18. l.: „Az újjászületés korának legkezdetén Zsigmond magyar király vonult az örökvárosba, kíséretében pedig ott lovagolt a magyar középkor legnagyobb hőse, Hunyadi János; a Via Flaminia, melyen Rómába érkeztek, sok győzelmes hadvezér bevonulásának volt színhelye a Hannibált legyőző Scipio triumfusa óta, de ennél nagyobb hős és hadvezér tán nem nyargalt rajta végig soha.“

²⁶ *A latin philologia enciklopaediája*, Budapest, 1906., 12. l.

²⁷ *Dante Magyarországon*, Budapest, 1911. 86. l.

²⁸ *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a Szentszékkal*, Budapest, 1906. II. k., 19. l.

²⁹ Angelo Butti: *Storia di Milano di Bernardino Corio*, Milano, 1856. v. II, p. 614.: „Sigismondo fermatosi a Milano, ... uscì dall' Italia, dove sotto speranza di Filippo era venuto amico e si partì inimico“. V. ö. a Szilágyi-féle *Magyar Nemzet Története* III., 517. l.

állítja. Főgel nem vesz tudomást arról az oklevélről, amely Bâselben 1434. január 17-én kelt arról, hogy Hunyadi a királynak pénzkölcsönt adott, s most ennek fejében kér tőle záloglevelet.³⁰ Ez oklevél is megerősíti, hogy Hunyadi azidétt már elhagyta volt Itáliát és 1434. januárjában Baselben tartzkodott, nem pedig a milánói udvarban.

Valóban a tények nem igazolják, sőt egyenesen cáfolják Főgel állításait, viszont mi sem tiltja, hogy hitelt adjunk a firenzei biográfiának, mely szerint Hunyadi csak Milánóig kísért Zsigmondot, s ott 1431. októberétől 1433. őszéig, körülbelül két évet töltött Visconti szolgálatában.

Minő szerepet vitt az ifjú hős a milánói udvarban?

Bonfini szerint Zsigmond kíséretében ő volt a legdaliásabb jelenség, a legpazarabb öltözetben járt Itália városaiban, úgyhogy több fejedelemnél nagyobbra tartották, s az előkelő hölgyek mindenütt vele óhajtottak táncolni.³¹ A milánói tartzkodás azonban korántsem mulatságot vagy udvari alkalmazást, hanem komoly katonai szolgálatot jelez Hunyadi életében. Az Itáliába vonulás alkalmával már 1431. február 4-én Visconti azt a feltételt támasztotta Zsigmonddal szemben, hogy kíséretének egy részét segítségül Velence ellen³² neki átengedni tartozik. Hunyadi visszamaradása Milánóban, úgy látszik, e feltétel beváltását jelenti. Ezzel összhangban van az olasz hagyomány is katonai, sőt harci szolgálattal magyarázza Hunyadi itáliai tartzkodását.³³

Az olasz hagyomány azonfelül részleteket is emleget. Nem régen a szakirodalomban is felbukkant az a vélemény, mintha Hunyadi Carmagnola grófja, Francesco Bussone zászlaja alatt sajátította volna el

³⁰ Országos Levéltár, Budapest „Dl. 12574“ jegyű záloglevele arról — „quod (quia) fidelis noster Egregius Johannes dictus Olah, filius condam Woyk de Hunyad, aule nostre miles, ad specialem nostre maiestatis requisitionem et complacentiam singularem mille et ducentos florenos auri hungaricales veri et iusti ponderis, quibus nunc pro certorum et arduorum nostrorum negociorum necessaria expedicione indigemus, maiestati nostre nomine veri mutui concessit, accomodavit et realiter assignavit.“ Az idegenben kiállított oklevél annak a jele, hogy Hunyadi ott, maga kérte azt; a „quibus nunc indigemus“ kitétel is arra vall, hogy személyesen járta ki a zálogbirtokot.

³¹ Császár Mihály: *Magyar művelődés a XV. században Antonio Bonfini Rerum Hungaricarum Decadesének alapján*, Budapest, 1902., 130. és 137. l.

³² Albert Kagelmacher: *Filippo Maria Visconti und König Sigismund*, Berlin, 1885, 113. l.: „...endlich sollte der König nach Mailand mit höchstens 2000 Mann als Gefolge kommen; die diese Zahl übersteigenden Truppen sollten gegen die Venetianer aufgestellt werden.“

³³ V. ö. *Biografia universale antica e moderna*, Venezia, 1830., v. LIX., p. 269.: „Fino dalla prima gioventù (t. i. Hunyadi) si segnalò nelle guerre d'Italia“; Cesare Cantù: *Storia universale*, Torino, 1863., v. IV.; p. 54.: „Braccio e seno di questo era il grande Giovanni Uniade, il quale nelle guerre d'Italia imparato il valore, con cui si rese formidabile ai Turchi“.

a hadvezetés művészetét.³⁴ Bizonyára ennek a véleménynek is megvan a maga hagyománya az olasz irodalomban, melyet azonban felkutatni célszerűtlennek vélek, mivel köztudomású, hogy Carmagnola elhagyván Viscontit, már 1425. február 23-án a velencei Signoria szolgálatában állott, mígnem ugyanezen Signoria 1432. május 5-én kivégeztette az árulással vádolt hadvezért.³⁵ Hunyadi milánói tartozkodásakor tehát Carmagnola már nem volt többé a lombard fővárosban, sőt ugyanakkor velencei zsoldban Visconti ellen hadakozott. Ezek a körülmények kizárják a fentebbi feltevés valóságosságát.

Nagyobb súllyal esik itt a latba Mátyás királynak egy nyilatkozata, mely édesatyjának Francesco Sforzával való barátságát hangsúlyozza...³⁶ Bernardo Corio krónikájának idézett részeiből kitűnik, hogy Francesco Sforza, már 1425-ben, közvetlenül Carmagnola távozása után lőn Visconti kapitánya, s ebben a minőségében a milánói, 1431. nov. 25-én történt koronázás után a Róma felé igyekvő Zsigmondot Pármáig elkísérte.³⁷ E tények alapján kétségtelen, hogy Hunyadi Sforza Ferenczel való barátsága személyes élményen alapult s Milánóban szövődött. Egy rendkívül érdekes adat pedig, amely eddig csodálatosképen észrevétlen maradt a szóban forgó kérdés vizsgálói előtt, nemcsak Hunyadi milánói tartozkodását erősíti meg, de világot vet Sforzával való kapcsolatára is. A milánói Ambrosiana „T. 12.“ jelzetű XV. századi kódexe ugyanis a 102-ik folio rektóján többek közt egy „In conflictu Turcarum“ című verset tartalmaz, melynek minket érdeklő sorai a következőkép hangzanak:

³⁴ V. ö. Leone A. Maggiorotti: *Gli architetti militari italiani in Ungheria*. Estratto dalla „Rivista d'Artiglieria e Genio“, Róma 1930., p. 4., hol Mátyás királyról szólva említi: „il cui padre vuolsi avesse militato in Italia sotto il famoso condottiero conte di Carmagnola“. Az illusztris szerző arra a kérdésre, hogy honnan vette adatát, Róma, 1930. jun. 25-én kelt levelében így válaszolt: „In *Emporium* edito dall' Istituto d'Arti Grafiche di Bergamo (non so in quale annata, ma certamente tra il 1925 e 1929, è un articolo di Filippo Galli, nel quale è detto: „Certo si è che Giovanni aveva esercitato, giovanetto, il mestiere delle armi in Italia, sotto il Carmagnola, capitano di Filippo Maria Visconti“.

³⁵ Bernardino Corio id. mű II. k. 601. l.: „Nell'anno che fu il 1425 ... Francesco Carmagnola, col cui mezzo avea Filippo fatte molte imprese, lo abbandonò... Era già trascorsa la primavera, Francesco Sforza si recò a Filippo, ad onta che i Fiorentini gli offerissero il doppio...“ A részletekre lásd. A. Battistella: *Il conte di Carmagnola*, Genova 1889; ujabban pedig Filippo Meda: *La decapitazione del Carmagnola*, „Vita e Pensiero“ (Milanó), XVIII. (1932.) évf. 292–301. l.

³⁶ Idézve Cristoforo Bullato milánói követ 1470. máj. 9-i jelentésében: „recordando l'amicitia e benevolentia luy istesso (t. i. Mátyás), che era tra lo III. mo quondam Signore Duca Francesco e lo Excell. mo Signore suo padre, la quale luy intenderà imitare“. *Diplomáciai emlékek Mátyás király korából* II., 162. l.

³⁷ A. Butti id. kiad. II. k. 601. l. (lásd fentebb a 35. sz. jegyzetet) és 614. l.: „Sigismondo... passò a Parma, e Francesco lo accompagnò“.

1. *Nuntius Ungaricis properans fastissimus oris*
 Katolico *narrat* prostratos milite Turcos.
 Machina terribilis et propugnacula belli
 Plurima, solo arces demolitura superbas
5. *Capta vel iniectis arserunt ignibus, ipsa*
 Classis in ingenti numerosis puppibus *Histro*
Expugnata quidem fertur seu mersa vel usta.
 — — — — —
Belgradum linquens urbem obsidione soluta.
 Tanta autem auspitiis et ductu gesta *Joannis*
15. *Bistricis* comitis res est, — — — — —
 — — — — —
Ille vir Imperio (si fas sic dicere) dignus,
 Ille *ducis nostri* probitate insignis et armis
 Aemulus et gestu totoque simillimus ore.
20. *Sfortiadae divi nostro dedignatur alumnum*
Militia Ausonis dum Martis disceret artes.
 — — — — —
25. Hunc igitur precibus dignis, hunc laudibus omnes
 Ore animisque senes juvenes puerique canamus.³⁸
 — — — — —

Hunyadi milánói tartozkodásának és Sforza Ferenczel való ismeretségének fentebb vázolt körülményei teljes mértékben megvilágítják e költemény 20. és 21. sorának értelmét, mely nem kevesebbet mond, mint azt, hogy a besztercei gróf a hadiművészetben Sforzának, jelesül Galeazzo atyjának, Ferencnek, volt a tanítványa.³⁹ Ha már most tekintetbe vesszük, hogy a költemény szerzője, mint az idézetből is nyilvánvaló, milánói ember volt, s a verset az 1456-i belgrádi győzelemre írta, nem marad kétségünk az értékes vallomás hitelében.

³⁸ A költemény teljes szövegét közzétette Hegedüs István: *Irodalmi tárlások az olasz könyvtárakban* (Irodalomtörténeti Közlemények, 1898. évf. 197—198. l.) c. dolgozatában, a 20-ik sorban levő „dedignatur“ szót e megjegyzéssel kísérve: „E szó homályt okoz, a vers is hibás“.

³⁹ Hunyadi és Francesco Sforza közt levő kapcsolat szempontjából igen érdekesnek tartjuk az ismertetett firenzei biográfia eme passzusát: „Tal che la giustizia del Corvino et il temperamento suo in concordare tutte le discordie di quel regno fu celebratissima, come anco sarà per ogni tempo senza mai conoscersi in Lui alcuna scintilla del voler regnare nè usurparsi quel regno; La qual cosa sarebbe stata a Lui più facile assai per lo valore e benevolenza che havea, che non fu al Duca Lodovico Sforza di far quel solenne tradimento al nipote che egli havea in tutela, usurpandoli lo stato di Milano ch' egli havea in governo...“ (f. 210a) — Mindenesetre szép elismerés, melynek értékén mit sem változtat az a tény, hogy László király kiskorúsága idején Hunyadi felkínálta I. Alfonso nápolyi királynak Szent István koronáját; v. ö. az 1447. nov. 6-án kelt szerződést: Thallóczy Lajos és Barabás Samu, *A Frangepán család oklevéltára* (Mon. Hung. Hist. Dipl. v. XXXV.), Budapest, 1910., 350—353. l.

Balogh Jolán szerint, aki, mint láttuk, beismerte, hogy az általa felsorakoztatott „negativumok Bonfini adatának hitelességét nem döntik meg, mégis feltétlenül arra vallanak, hogy ha Hunyadi tényleg tartozkodott is a Visconti udvarban, ott nagyobb szerepet nem vihetett.“ A barátság azonban, mellyel maga a fejedelem, Filippo Maria Visconti és hős condottierója, Francesco Sforza egyaránt kitüntették Hunyadit, igenis azt bizonyítja, hogy a későbbi nagy hadvezér a milánói udvarban kitüntető bánásmódban részesült.

Ami pedig Hunyadi sajátos olasz elnevezését illeti, Fögel szerint: „Bajtársai a magyar vitézt Jankónak szólongatták; a Jankó olasz szájban Bianco lett.“ Sőt ugyanő azt írja: „Hunyadi Jánost Milánóban Jankónak hívták = Cavaliere Jankó; az olaszok a Jankóról azt hitték, hogy = Bianco és így lett Hunyadi János fehér lovaggá.“⁴⁰ Ez a feltevés különben nagyon régi, s különösen Pulszky Ferenc és Hegedüs István szerette emlegetni, elismerésre azonban sohasem talált, mert még senki sem tudta bebizonyítani, hogy az olaszok csakugyan tudtak volna a Jankó névről. Fögel sem szolgál bizonyítékkal, amennyiben Petrus Niger *Clypeus Thomistarum* (Venezia 1481.) c. művére hivatkozik, ez azonban csak annyit mond, hogy Hunyadit a latin népek „fehér lovag“ néven emlegetik.⁴¹ Rendes nevére pedig „Zohanne“, „Janni“ és „Janus“ változatok kerültek elő ezideig az olasz régiségből.⁴² Végre azonban sikerült olyan adatokra találnom, melyek kétségtelenné teszik, hogy az olaszok ismerték a Jankó nevet, s Hunyadit így is nevezték.⁴³ Ez adatok alapján igazat adhatunk Pulszky azon feltevésének, hogy a „Conte Bianco“ elnevezés a Jankó névből származott.

Végül felvethetjük a kérdést, volt-e hatással Hunyadi egyéniségének fejlődésére itáliai útja?

Oszwald még tagadólag felelt a kérdésre, de a mi válaszuk nem lehet más, mint igenlő. Először is el kell ismernünk, hogy Hunyadi pályájára döntő befolyással volt a milánói szolgálata. Az első ösztönzést ez irányban persze firenzei származású nevelőjétől és mentorától, Ozorai Pipo (Filippo Scolari) temesi főispántól nyerte, aki korának nagyhírű törökverő hőse volt;⁴⁴ de hogy tanítványa a magyar középkor legna-

⁴⁰ Szeged, 1928. jan. 22-én hozzám írt levelében.

⁴¹ „Johannem Hunyadium, quem apud Latinam gentem Biancum appellat“; idézve Abel Jenő és Hegedüs István: *Analecta nova ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*, Budapestini 1903, p. 110. — Ez elnevezés legelső előfordulási helye egy 1471-ben végzett velencei krónika a S. Marco-könyvtárban: „Class. Ital. Cod. DCCXIV, nr. Contar. 96“; idevonatkozó passzusa idézve Nagy Iván: *A magyar fehér lovag*, Új Magyar Múzeum, I. (1855.) évf. 394—95. l. Az elnevezéssel különben egy egész kis irodalom foglalkozik, melynek szemléje ezúttal nem lehet feladatunk.

⁴² Lodovico Pastor: *Storia dei Papi* (nuova versione italiana di Angelo Mercati), Róma, 1910, v. I, pp. 643., 785., 786.

⁴³ *Historia universale dell' origine, guerre et imperio de' Turchi, raccolta da M. Francesco Sansovino, accresciuta dal Conte Maiolino Bisaccioni*, In Venetia 1603, p. 273b; „Janco da Vniad, over Capitano generale di Vladislao Rè di Vngaria“, p. 276a; „Janco Vaiuoda“, stb.

⁴⁴ Florio Banfi: *Hunyadi János és Filippo Scolari*, Hadtörténelmi Közlemények, XXXI. (1930.) évf. 125—133. l.

gyobb hadvezérévé lön, abban semmi esetre sem volt kevésbé jelentékeny része a milánói iskolának, jelesül Sforza Ferencnek. Másodszor ezen itáliai út mélyítette ki az olaszok iránt való feltűnő rokonszenvét, amely egész lelki valóját annyira áthatotta, hogy a Magyarok Nagyaszonya iránt való különös tiszteletét is a firenzei Santissima Annunziata kegyképe előtt szokta volt leróni, melyet fogadalmi ajándékaival díszített fel.⁴⁵ Fiainak dajkáját, a római S. Croce dei Lucchesi egyházban nyugvó Elisabetta asszonyt is olasznak tartják, kinek halvány sziluettje köré Hunyadi itáliai tartzkodásának egy szép emléke fon romantikus gloriát.⁴⁶ Sőt idősebb fiát a nápolyi királyi udvarban szándékozott neveltetni, s olasz hercegnővel összeházasítani.⁴⁷ Udvartartását, melyben bizonyára a milánói példát utánozta, olaszok igazgatták: a firenzei Odoardi család tagjai, Pape, Angelo, Maninio.⁴⁸ A reá bízott magyar hadseregben a műszaki irányítást a Duccio-ból való Paolo Santinire ruházta.⁴⁹ Ez a csodálatos ember, ki a harci zaj közepette Poggio Bracciolini humanista írásaiban keresett üdülést,⁵⁰ legkedvesebb barátait is az olaszok között, Giuliano Cesarini biboros és Giovanni da Capestrano ferences személyében találta fel, akik az ő lelke lángolásánál mártírok hősiességével öltöttek páncélt az egyházi ruha fölé. Vajda-Hunyadvár kövei pedig arról regélnek, hogy nagy lelkének álmait itáliai tartzkodásának emlékei ihlették, mint személyes élményeinek visszatérő látomásai. És még az ország sorsát is álmai délibábos útjára terelte volna, mikor I. Alfonsónak felajánlotta Szent István koronáját.⁵¹ Képelete igézve csüngött Itália kék egén, melytől fiai boldogságát várta, kiknek véérébe oltotta az olasz szellem forró szerelmét, mivel több mint egy félszázadra irányt szabott a magyar szellemi élet útjának...

Hunyadi e feltűnő szeretete, mellyel Itália iránt viseltetett, végső indítékaiban ifjúságába nyúlik vissza, amikor még Filippo Scolari nevelése alatt állott, de hogy élete folyamán az ennyire kiizmosodott, része van benne újabb benyomások közreműködésének is. Ezeknek erőforrását kétségtelenül a milánói udvarban kell keresnünk. Egy utazás futó benyomásai és röpké kalandjai nem lehettek volna oly mély befolyással

⁴⁵ F. Leopoldo del Migliore: *Firenze illustrata*, Firenze 1684, p. 287. V. ö. Balogh Jolán: *Ujabb adatok Firenze és Magyarország kulturális kapcsolatainak történetéhez*. Archeológiai Értesítő, XLIII. (1929.) évf. 276. l.

⁴⁶ Florio Banfi: *Donna Elisabetta*, Litteratura, II. (1927.) évf. 79–81. l.; U. ö: *Egy római sírkő rejtelméi*, A Pesti Hirlap Vasárnapja, 1927. máj. 21. sz.

⁴⁷ Thallóczy Lajos: *Bosnyák és szerb élet- és nemzedékrajzi tanulmányok*, Budapest, 1909., 265. és 429–30. l.

⁴⁸ Varju Elemér: *Oklevéltár a Tomaj-nemzetségbeli Bánffy-család történetéhez*, I. Budapest, 1908.

⁴⁹ Maggiorotti id. mű p. 6.

⁵⁰ Ernest Walser: *Poggius Florentinus, Leben und Werke* („Beiträge zur Kulturgeschichte des Mittelalters und der Renaissance“ H. 4.) Berlin, 1914. SS. 223–24. l.

⁵¹ Guglielmo Fraknoi: *Alfonso re di Napoli candidato di Giovanni Hunyadi al trono di Ungheria dopo la battaglia di Várna*, Corvina, ann. II. (1922.), pp. 50–59. l.

és annyi alakító hatással lelkivilága kifejlődésére, ha bensőbb kapcsolatba nem lép ekkor az olasz szellemmel, amely újra elbűvölte, ezúttal Francesco Sforza személyében, akinek barátsága feledhetetlen élmény maradt számára.

Kutatásaink gyümölcseként tehát a következő eredményt állapíthatjuk meg:

az olasz hagyomány fenntartotta emlékét, hogy Hunyadi János, akinek magyaros „Jankó“ neve a félszigeten a „Conte Bianco“ fogalmává magasztosult, hadvezéri képességeit Francesco Sforza condottierótól nyerte, midőn 1431. októberétől 1433. őszéig Filippo Maria Visconti milánói fejedelmet szolgált;

következésképp nem vehetett részt Rómában 1433. május 31-én a császári koronázáson, sem 1435-ben nem köthetett ismeretséget Milánóban I. Alfons nápolyi királlyal.

Róma, 1933. március.

Dr. Florio Banfi.

20. kép G. Houfnagel rajza után készült metszet a váradi várról.

21. kép. Részlet a pistojai ezüst oltárról. — Fot. Alinari.

22. kép. Részlet a Tarlati sír- emlékről. Arezzo. - Fot Alinari.

23. kép. Szent László. Bögöz.

24. kép. Bassanello helység pecsétje.